

magyar játékszín

FÖLDES ANNA

Műsortervek margójára

Vitathatatlan mérleghiánnyal zárult az elmúlt színházi évad. Mire a záporpróbákhoz értünk, már nemcsak a szezon tűnt fel unalmasnak, de a műsor és a teljesítmények kritikája is. Nagy lélegzettel indított konferenciák, izgalmasnak induló viták tértek vissza – okos megállapítások és megszívlelendő igazságok után – a holtpontra: hiányzik a színházi alkotómunka pezsgése, az igazi közéletiség, a ténylegesen meglevő tehetségek optimális kibontakozását segítő légkör. Az évad vagy talán inkább a közelmúlt legjobb teljesítményei sajátos módon nem szépítették, inkább tovább árnyalták a képet. Miért nem született a szezon során új *Tóték*, miért maradt túlteljesítetlen emlék a Nemzeti Színház *Marat/Sade*-ja? A profilvita érveinek is elsősorban az érdekeltek – alkotók és kritikusok – megnyugtató elégedetlensége adott súlyt. Az előbbre lépés (sőt, a fordulat!) szubjektív feltételeinek országos nyilvánossága talán segít a meglevő

objektív feltételek kiaknázásában és a hiányzók megteremtésében.

Majd jövőre! – mondtuk várakozóan júniusban. Majd az idén! – mondjuk várakozóan szeptemberben. S bár a kétféle igeidőt valójában csak a nyári szünet választja el egymástól, szeptemberi töprengésünknek, várakozásunknak is, aggodalmunknak is lényegesen több támpontja van. Ebben az időszakban kerülnek nyilvánosságra – igazgatói és minisztériumi íróasztalok után visszavonhatatlanul újságba, plakátra – az elkészült műsortervek. S ha tudjuk is, hogy a tav a színházban még kevésbé törvény, mint a gazdasági életben, s az élet, az alkotómunka belső törvényszerűsége meg számtalan előre nem látható külső körülmény változások sorozatát hozhatja – a címlista mégis több a következő évad körvonalánál.

Vitára csábít, de nem vitatéma. Bírálni inkább az elmúlt szezon tervének és tényleges programjának eltérését lehetne – mi az oka, hogy több színházunk éppen a legígéretesebb produkciókkal maradt adós? –, de ez a számonkérés sem vezetne messzire. Mert milyen erkölcsi alapon bírálhatja X. kritikus Y. igazgatót, hogy Z. nem írta meg tervezett drámáját, vagy ha megírta is, az nem érte el a premierhez megkívánt szintet. Ilyenkor legfeljebb a visszautasított és bemutatott művek tényleges értékének összevetése adhat érvet, ám valójában még ez is csak virtuális alap: hiszen esetleg éppen egy korábbi bemutató kudarca figyelmeztette a színház dramaturgiáját arra, hogy komolyan vegye az engedmények határát. (Alighanem a dramaturgiai döntések kritikai értékelését, társadalmi ellenőrzését is segítené, az új magyar drámák sorsát is előbbre vinné, sőt a vidéki színházak darabkutató tevékenységét is egyszerűsíteni, ha a színpadra nem került, arra érdemes műveket – esetleg a SZÍNHÁZ hasábjain – olvashatnánk.)

Hasonlóképpen formálisak lennének a közismert művek elmaradt felújítását számonkérő kritikák, ha eltekintenénk az olyan színház-történeti szempontból esetleges, ám színházvezetési szempontból meghatározó körülményektől, mint amilyenek például a Vígszínház *Ványa bácsi* felújítását késleltették. (A tervezett címszereplő, később pedig az új koncepció dolgozó rendező betegsége.) Hiszen a színház nagyüzem, amelyben a „szakmunkások” java nem helyettesíthető, és sok esetben éppen a műsortervhez való mechanikus ragaszkodás okozta, hogy egy-egy előadás már a kompromisszumok jegyében született, s eleve kudarccra ítélve került a nyilvánosság elé. Tervmódosi-

tást eredményezhet a futó darabok fogadtatása is: egy-egy nem várt siker halaszthatja, a bukás sürgetheti az új premiért. Szerencsésebb, de sajnos jóval ritkább eset, hogy a változás művészi többletet eredményez; hogy a szezon folyamán elkészült vagy megismert alkotás sürgető gyorsasággal eget, illetve színpadot kér, kiszorítva onnan egy korábban tervezett, kevésbé jelentékeny, kevésbé közérdekű vagy időszerű bemutatót.

A retrospektív számonkérés esetlegessége inkább csak adalék a műsortervek bírálatának problematikussá válához. Lényegesebb ennél az a közhelyé koptatott igazság, amely szerint „the proof of the pudding is the eating” – azaz, kizárólag az előadás igazolja vagy cáfolja a műsorra tűzés indokoltságát. Tovsztonogov *Kispolgárok*-előadásáról például a bemutatót megelőzően aligha lehetett tudni, kötelező olvasmány-illusztáció, időnként mindig indokolható és elfogadható hibátlan repriz vagy meghökentően izgalmas, újszerű, aktuális klasszikus előadás születik-e. Hasonlóképpen nyitott kérdés 1969–70-ben mondjuk a Nemzeti Színház *Bánk bánja*, a Madách *Ármány és szerelemje*. Nem kell különösebb jóstehetség ahhoz, hogy a hazai közönség és kritika *Bánk bán*-telítettsége közönybe fullaszthat akár egy korrekt, közepes vállalkozást is, míg egy határozott, egyéni koncepciójú rendezés ellenkezőleg, erkölcsi tőkét kovácsolhat a nézők meglévő emléktanyagából. Építhet rá, hogy tagadja, hogy a maga korszerű új felfogásával megkérdőjelezze az évek során lerakódott *Bánk bán*-képzeteket. S ha Schiller művéről elmondható is, hogy egy új színházba járó nemzedék nőtt fel az utolsó emlékezetes felújítás óta, nyilvánvalóan Vámos László új koncepcióján múlik, hogy az „újszülöttnék minden vicc új” alapon szerveződik-e meg az előadás tábora, vagy izgalmas színházi élmény igazolja a műsorra tűzést.

Kétségtelen az is – amit Lenkei Lajos egy e témával kapcsolatos beszélgetésben annyira hangsúlyozott –, hogy a színházi tervezés sohasem egy évre szól. A színházban folyó „beszélgetéses alkotás”, az igazgató, a rendezők, a dramaturg szüntelen párbeszéde – a valóságban folyamatos tervezést jelent. Az évi műsorterv tíz-tizenöt drámája egy talán hússzoros, olvasott és újraolvasott, sokszorosan megvitatott választék eredménye. És csak a plakátra kerülő műsorterv az, ami egy szezonra szól – maga a tervezés, a szelekciós folyamat sokszor évekre kiható. Pirandello *IV. Henrikje* például több éve szerepel a vígszínházi beszélgetésekben,

Várkonyi Zoltán művészi ambícióiban, de csak az idén került a műsortervbe. De lemérhető a tervezés „évelő” jellege kívülről is: Molière a sokéves dömping után úgy látszik, egyelőre kiszorult a színpadról; míg a Molnár Ferencsel szembeni korábbi tartózkodás gyümölcse az idei szerzői rekord: hat tervbe vett Molnár-premier!

S mindezen túl a műsorterv – Ádám Ottó megfogalmazása szerint – egy helyzet következménye: a színházvezetői (igazgató, rendezők) ízlés, az élő magyar- és világirodalom állapota, termése, és harmadiknak – a nézői igény eredője. És mivel a terv nem egy-egy alkotó egyéniség saját művészi programja, hanem a rendelkezésre álló vagy ismert drámai választék, a színészi igények és lehetőségek és a közönségvonzás célkitűzésének egyenlege: az eredmény – Ádám Ottó szerint – szükségszerűen és óhatatlanul eklektikus.

Olvasom a színházak műsortervét, és mintha az eredmény szomorúan igazolná a hallottakat. A sokféleképpen indokolható, magyarázható, de eredményében mégis eléggé csüggesztő eklekticizmust. Mert ha igaz is, hogy az egyes produkciók értékét – és így a műsortervben betöltött szerepét, helyét – a látott előadás dönti el, és a színházi műsor gerincét alkotó új magyar drámák is egyelőre csak (legjobb esetben) nevek és címek formájában élnek a tervekben – attól tartok, hogy a tavalyi profilvita aktualitása csak fokozódik a következő évadban. *Bánk bán* és Ugo Betti a Nemzetiben, Lorca és Achard, Csehov és Fehér Klára, Schiller és Beckett a Madáchban, Csehov és Neil Simon, Ibsen és András László a Vigben, majdhogynem felszerelhető listákat sejtet. És akárcsak tavaly, az idén is megkülönböztethetőbb, egyénibb profilt, műsortervet ígér a Thália, ha Hochhuth *Katonákjára* vagy Pálffy–Kazimir tervezett dokumentumjátékára és a félig beigért Teleki Pál témára hivatkozunk. Ám szezon kezdetén még mindez könnyen cáfolható, elhamarkodott ítélet: hiszen a Vig Csehov–Ibsen–Shaw–Pirandello–O’Neill-vonala (kizárólag a műsortervben szereplő szerzőket sorolom) meglehetősen logikusan folytatódik Maugham-mal, Molnárral, sőt Albee-val is, és joggal várható, hogy a műsortervben teljes bizonytalanságban megidézett írók, Örkény István, Karinthy Ferenc, Thurzó Gábor, Szakonyi Károly is „vígszínházi” drámával lépnek a közönség elé. S ugyanakkor a Thália Színház határozottabb arcélú, politikus, polémikus, publicisztikus programjában – meglep a *Légy jó mindhalálig*.

A műsorterv legizgalmasabb, legtöbb meglepetést tartalmazó része természetesen a bemutatásra kerülő új magyar drámák címjegyzéke. A névsor végigolvasása után a kritikus optimizmusra hajlik. Jelen vannak – többnyire új művek ígéretével – a legrangosabbak Illyéstől Illés Endréig; négy színház tervez Németh László-bemutatót (Nemzeti, Déryné, Kaposvár és Szeged). Ugyancsak négy műsortervben szerepel Darvas József neve. Urbán Ernő és Gyurkó László drámái, az eddigi hagyományok szerint, a Nemzeti Színházban kerülnek színpadra, míg Karinthy Ferenc drámái terveivel a Madách is, a Víg is foglalkozik. Új drámairót avat már a szezon kezdetén a Katona József Színház Erdélyi Sándor személyében, a Víg színház András László, Kovásznai György, a Thália Stúdió pedig Boldizsár Miklós darabjának tervezett premierjén. Szerepel a beígért szerzők listáján Csurka, Mándy, Galambos, Sándor Iván. És ilyen felsorolás után akadékoskodás lenne megkérdezni, miért nem ír a jövő éavra új darabot Szabó György vagy **Eörsi**, miért csak egy adaptációval szerepel Hubay Miklós.

Ha mégis kommentár kívánkozik a tervbe vett új magyar drámák listájához, az egyfelől technikai, másfelől műfaji észrevétel. Technikainak neveznénk azt a tény, hogy a műsortervek idevágó részében (szokás szerint) feltűnően sok a bizonytalanság. Érződik, hogy egyes dramaturgiák nem műveket, még csak nem is címeket, hanem ígéreteket, terveket vettek be a műsortervbe. Például a József Attila Színház műsortervében az egyetlen megnevezett új magyar alkotás – Galambos Lajos: *A diák* – mellett mindössze egyetlen, semmitmondó bianco-ígéret szerepel: új magyar zenés vígjáték. Bizonytalanságban ezen csak a Déryné Színház tesz túl, amikor tervében „felszabadulási drámát” és „egy zenés vígjátékot” ígér. Nyíltabban kételkedő a Víg színház műsorterve, amelyben ténylegesen felsorolt és tervbe iktatott művek után ott szerepel a mindent megengedő s mindent lehetővé tevő kitétel: „dolgozik még a színháznak...” Mindez természetesen nem feltétlenül minisztériumi íróasztaloknak vagy bérlői pénztárcáknak szóló üres ígéretés. Hogy mennyire nem az, bizonyítja, hogy már a műsortervek nyilvánosságra hozatala után különböző nyilatkozatok, MTI híradások jelzik a programok várható kiegészítését. Éppen a Víg színház az, amely a nyilvánosságra hozott műsortervet augusztus utolsó napjaiban megtoldotta Déry Tibor egy régebbi és Örkény István egy még nem ismert művének ígéretével. Mégis felvetődik a

kritikusban a gondolat: vajon mikor tartunk ott, hogy színházaink folyamatos és tervszerű alkotómunkáját kész művekre építhetik? Kész, új művekre gondolunk természetesen – s a világért sem arra, hogy magyar írók arra érdemes alkotásai esztendőket várjanak a fiókban! Mert akármennyire örülünk egy-egy régóta szakmai közközben forgó mű premierjének (amilyen például Csurka darabja, a *Ki lesz a bálanya?* lesz az idén), meggyőződésünk, hogy még az időtálló műveknek sem használ a több éves várakozás.

A műfaji probléma, amelyre utaltunk, a regényadaptációk ismét fenyegető áradatára vonatkozik. Láthatatlanban felelőtlenség lenne például Fejes Endre *Jó estét nyár, jó estét szerelem* című színpadi művét bírálni – annál kevésbé, mert Fejes már a *Rozsdatemetővel* bebizonyította, hogy képes a maga epikai alkotásának drámai újjáteremtésére –, de azért a várható, könyvtárnyi regényadaptáció mégsem tartozik a műsortervi erősségei közé. Goda Gábor, Gerő János, Molnár Géza nemcsak prózaírói státuszuk fedezékéből jelentkeznek az idén színpadon – ami természetesen örvendetes gazdagodása lehetne a drámatermésnek –, hanem regénnyel, illetve regényadaptációval mutatkoznak be a nézőközönségnek. Jósolni természetesen itt sem lehet. De amíg Galgóczi Erzsébet *A főügyész felesége* című nagy-novellája, amely a kecskeméti Katona József Színház műsortervében szerepel, valóban drámai ígéretnek tűnik, Maróti Lajos *A kolostor* című regényébe nehéz beleolvasni a holnap drámáját. Biztosra akarnak menni a színházi dramaturgiák, avagy a szerzők szeretnének egy rókaról több bőrt is lenyúzni, nem tudjuk. De annyi tény, irodalomtörténeti és színháztörténeti igazság, hogy egy-egy írói gondolatnak vajmi ritkán van két adekvát, egyenértékű megfogalmazása.

Kétségtelenül sokrétű és gazdag a plakátok és nyilatkozatok listája. S hogy ki-ki a saját dramaturgiai elképzelései szerint kiegészítene, ez még nem ok az ellenvetésre. Legfeljebb a továbbgondolkodás irányát szabhatja meg, hogy például szinte teljesen hiányzik, vagy legalábbis jelentőségénél kisebb arányban szerepel a műsortervben a szomszédos országok, a csehek, lengyelek, szerbek, horvátok, románok drámairodalma. Hiányzik – de nem a szempontok szerinti statisztikából, hanem a kortársi problémákra aktuális választ kereső, a korszerű formai megközelítést is kutató magyar színházból. Amikor a függöny felgördül, s a tervekben teljesítmény lesz, már nem a jóslatoké, hanem a kritikáké a szó.